

Ponència: Al peu del canó

Antoni Bengochea

Professor i rapsode

Al peu del canó hi ha molta gent; no tota la que nosaltres voldríem, és ben cert; però aquí em voldria referir avui especialment a les persones que estan al peu del canó per difondre, des d'Aragó, la literatura catalana de la Franja. Després tractaré amb més deteniment d'algunes de les meves experiències.

Des de sempre, i dins de la mateixa Franja, al peu del camí han estat les associacions culturals conscienciades de la seva llengua i de la seva cultura, especialment l'Associació Cultural del Matarranya i l'Institut d'Estudis del Baix Cinca. Jo crec que aquestes són les veritables protagonistes, les que han fet els esforços per editar llibres, revistes, discos, etc.; o activitats més originals, com els sopars literaris de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca o les Trobades Culturals de l'Associació Cultural del Matarranya. La informació sobre aquests aspectes la podeu trobar al llibre d'Hèctor Moret *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, i ell mateix aquesta tarda en pot tractar millor.

Com a membre que sóc de l'Associació Cultural del Matarranya, voldria ara fer una reflexió: la veu de la meua experiència em dicta que, malgrat la bona acollida que tenen les activitats de l'Associació, a la comarca se'ns observa com un grup un xic elitista i reduït, i més bé aviat apartat del poble. La veritat és que no som gaire nombrosos (almenys tant com nosaltres voldríem). Això i el fet que des de Saragossa tampoc es fa tot el que s'hauria de fer tenen com a conseqüència que grups «culturals» d'índole bastant folklòrica i contraris a la nostra tasca (per exemple, la Federación de Asociaciones Culturales del Aragón Oriental) es sentin sostinguts per una part del poble (i dic «es sentin», no que ho siguin).

Des de Saragossa, la difusió ha estat quasi sempre molt poca. L'època més dinàmica va ser, sens dubte, de 1983 a 1987, quan José Ramón Bada va ser conseller de Cultura de la Diputació General d'Aragó (DGA). D'aquella època provenen alguns dels fets més importants:

- La Declaració de Mequinensa.
- La implantació de l'ensenyament del català a la Franja (optatiu).
- La publicació de la col·lecció de llibres en català «Pa de Casa», que va ser la primera (i última) que s'ha fet des de l'Aragó de parla castellana. Aquesta col·lecció, que era editada per la DGA, després d'estar molts anys aturada, ara s'ha tornat a posar en marxa.

— L'organització de la recollida de material folklòric i literatura popular, que es va publicar posteriorment a les col·leccions «Lo Molinar» i «Blat Colrat». Aquestes col·leccions i la *Gramàtica* d'Artur Quintana, de la col·lecció «Pa de Casa», han fet un gran servei a les escoles.

— La instauració del Premi Literari Guillem Nicolau de literatura aragonesa en català, que no ha tingut tota la implantació que nosaltres desitjaríem.

— La participació del Govern d'Aragó, que presidia Santiago Marraco, en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. S'ha de reconèixer que la Comissió Territorial d'Aragó d'aquest Congrés no va tindre gaire pes específic i que la participació política va ser pràcticament més simbòlica que activa, però va servir per a impulsar el català de la Franja a l'àmbit d'Aragó i Catalunya i, fins i tot, donar-li un cert caràcter internacional.

Finalment, vull comentar que també en aquella època es va parlar una mica del tema a la televisió aragonesa.

Després, poca cosa. Algunes coses puntuals, difoses amb boca menuda, com el mateix manteniment del Premi Guillem Nicolau o el concurs de *coplas* en català, del qual tinc poca informació. La tasca de difusió de literatura en català s'ha deixat en mans dels mestres de català i fins al Projecte d'Animació Cultural a les Escoles de la Franja poc s'ha fet de certa rellevància excepte, lògicament, l'Avantprojecte de Llei de Llengües). Amb vista a la conscienciació dels aragonesos de parla castellana sobre la seva realitat trilingüe hi ha encara molt camí a fer.

En general, el coneixement que es té a Aragó de la tasca de les associacions culturals de la Franja és mínim. Fa falta augmentar i millorar els canals de difusió, amb l'objecte d'aconseguir una major repercussió a tot Aragó, particularment a Saragossa. Com hem pogut saber, a l'Aragó de parla castellana hi ha més gent que no pensem que s'interessa per la nostra cultura i que a penes rep informació de la nostra activitat. Normalment s'hi coneixen més els treballs en llengua aragonesa (molt més present a les llibreries i les biblioteques). Com un exemple anecdòtic, puc dir que a les biblioteques d'alguns instituts que conec hi ha llibres en català de la Franja (la col·lecció «Pa de Casa») inclosos a la secció de «Fabra aragonesa», i, no cal dir-ho, no hi ha una secció específica en català.

La llengua catalana d'Aragó és poc coneguda, però no és vista amb mals ulls per la gent de parla castellana de mentalitat oberta i tolerant (molt millor que fa quinze o vint anys). També hi ha una minoria interessada en la literatura, especialment persones que es mouen en els àmbits del nou aragonesisme, sector que ara és més nombrós que mai. Puc donar-ne com a exemple el públic concurrent als meus poquets recitals que he fet a Saragossa (sempre amb el duo Recapte amb Màrio Sasot): o bé és de la Franja o es mou per interessos lingüístics en defensa de l'aragonès; políticament està pròxim a la Chunta Aragonesista o a alguns sectors del Partido Aragonés Regionalista. També puc recordar que la revista *Rolde*, d'àmbit aragonesista, és pràcticament l'única que publica de tant en tant algun text en català, com abans va fer *Andalán*.

Lògicament, l'altre canal de difusió, probablement el més important (a part, com he dit abans, de les associacions culturals), és la tasca que els mestres de català fan a l'escola, el qual a la llarga ha de ser el més fructífer, malgrat que encara s'haurà d'esperar.

I aquesta és la raó principal per la qual la DGA ha posat en marxa enguany el Projecte d'Animació Cultural a les Escoles de la Franja, que es va desenvolupant amb normalitat i que esperem que tindrà continuïtat. Encara no podem fer una avaluació definitiva d'aquest projecte perquè no s'ha acabat i hem d'esperar la veu dels mestres de català, però en tenim bones sensacions.

L'objectiu principal d'aquest projecte és la potenciació a les escoles i als instituts del coneixement de la llengua, la literatura i altres aspectes de la cultura autòctona com un reforç important per als departaments de català. Es tracta de posar a l'abast dels professors, mestres, alumnes i pares dels centres escolars de la Franja Oriental aragonesa on s'imparteix català un ampli i obert banc d'activitats que faci arribar a les aules, directament a través dels mateixos creadors, la llengua, la literatura, la música, l'art i les tradicions pròpies d'aquestes comarques.

Aquest projecte es planteja els objectius següents:

— Contribuir a l'impuls i la dignificació de les classes de català a les escoles de la Franja mitjançant una sèrie d'activitats que transcendeixin el marc didàctic de l'aprenentatge de la llengua i en prestigïïn la tasca.

— Aconseguir que els alumnes coneguin de primera mà els autors del seu mateix entorn geogràfic que utilitzen la seva parla local com a eina de cultura i de creació literària.

— Superar, així, el complex diglòssic de l'exclusiu ús familiar i col·loquial de la seva llengua materna.

— Intentar modificar la concepció utilitarista que avui existeix, desgraciadament, en bona part de l'alumnat i de molts pares de centres de primària i secundària de la Franja, que veuen en les classes de català més una via que facilita l'accés a les universitats d'arreu dels països de parla catalana que la possibilitat de conèixer millor la seva llengua materna.

— Col·laborar, mitjançant l'organització d'actes culturals públics, destinats als alumnes, però oberts també als pares i als veïns de les mateixes poblacions de la Franja, en la creació d'un ambient de respecte i prestigi creixents de la llengua catalana a Aragó.

La secció més important del projecte és el programa «Escriptors a l'aula», que té com a finalitat donar a conèixer i aprofundir la literatura actual, amb la participació directa dels mateixos escriptors, en un programa d'activitats que preparen els mestres. Enguany hi participen els escriptors següents: Josep Antoni Chauvell, Josep Galán, Mercè Ibarz, Glòria Francino, Juli Micolau, Hèctor Moret, Jesús Moncada, Josep San Martín i Francesc Serés.

Aquest programa és complementat per «Poesia a les aules», a càrrec del duo Recapte, amb un espectacle poètic i musical que té com a objectiu la poesia autòctona de la Franja: la dels poetes actuals Anton Abad, Tomàs Bosque, Marià López Lacasa, Juli Micolau, Hèctor Moret i Josep San Martín, i la dels clàssics matarranyencs malauradament desapareguts Teresa Jassà i Desideri Lombarte.

Un altre programa es dedica als cantautors i compta amb Anton Abad, Àngel Villalba i el grup Els Maellans.

El programa IV és «Literatura popular i tradicional», que duen a terme Glòria Francino i Àngel Vergara i CIA, pel que fa al cançoner i la poesia popular, i Antoni Bengochea pel que fa a la narrativa tradicional.

Finalment, el programa V es dedica a activitats lúdiques i artístiques, a càrrec de Miquel Estaña amb el taller de *collage* i Guillermo Castelló i el seu taller de màgia i jocs de mans.

L'èxit d'aquestes activitats, a part de la competència dels participants, depèn del treball de l'activitat dels mestres i també (molt important) de l'àmbit on es desenvolupa i de l'horari. Són importants un bon horari i grups reduïts i de nivell homogeni en un espai com més adequat millor.

Pel que fa a la meua activitat com a narrador de contes, estic bastant sorprès de la bona acollida que té, especialment si es fa en una bona hora i amb grups homogenis. També he notat que la participació dels alumnes és més activa quan coneixen algun dels contes, però no tots, perquè així es pot aprofitar el factor sorpresa. És bo mesclar els dos aspectes.

Com que també he narrat contes a alumnes que no van a català, hi puc afegir així també que, malgrat que això depèn de diversos factors, he notat una millor acollida entre els alumnes de català, que valoren més l'activitat i li donen més importància. Als grups d'alumnes que no cursen català també els agrada, però ho veuen més com una curiositat que com una activitat important que enriqueix el seu aprenentatge. La tendència és donar-hi menys valor.

La meua experiència com a recitador de poesia en català es pot dir que va començar en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Vaig tindre l'oportunitat de trescar per la Franja de dalt a baix, des de Sopeira fins a Pena-roja de Tastavins, ben acompanyat dels cantautors Anton Abad i Àngel Villalba (un representant de cada província d'Aragó). Aquesta activitat l'he seguit practicant amb alts i baixos, i la meua valoració és positiva, però no tant com jo voldria, i de vegades tinc sensacions contradictòries. En primer lloc, el públic que assisteix als recitals té una mitjana d'edat bastant elevada i la joventut no hi és gaire present. El públic de més edat viu els recitals amb més caliu i s'emociona amb freqüència, sobretot amb els poetes de la seva terra (cas de Moret o López Lacasa a Mequinensa, o de Jassà o Lombarte al Matarranya), però no acaba de conscienciar-se que allò que escolta és literatura catalana. Sovint s'accepta molt bé l'oralitat de la llengua, però quasi mai no serveix per a contribuir a normalitzar la llengua escrita. El públic més jove és més distant amb les emocions poètiques, però l'efecte lingüístic és més positiu; ara bé, com he dit abans, malauradament, la joventut interessada per la poesia és molt minoritària.

Voldria acabar comentant una de les experiències més interessants que he tingut. Va ser l'any passat (2000) al meu poble, a Calaceit, en un recital-homenatge a la ceramista i poetessa local Teresa Jassà que organitzava l'associació de dones Kalat-Zeyd (que, per cert, edita anualment una revista amb molts continguts en català). Vaig fer dos parts, la primera en castellà i la segona en català. La primera part la vaig dedicar a clàssics del segle XX en llengua castellana, molt del gust de Teresa Jassà, principalment León Felipe, Pedro Salinas, Alberti, Machado, Lorca i Neruda. La segona part van ser poemes de Desideri Lombarte i, sobretot, de la mateixa Teresa Jassà. Aquesta part va tindre molt més èxit que la primera, i poques vegades m'he sentit tan satisfet veient que els nostres poetes casolans arribaven més endins que

«los grandes del siglo xx». Tot i això, us puc assegurar que de poc va servir amb vista a la normalització lingüística. En les meves converses amb alguns dels presents que em deien que els havia agradat molt, es tornaven a emprar sistemàticament les mateixes expressions de sempre: «la nostra llengua», «la nostra parla», fins i tot el mot totèmic tan fructífer «chapurreau» (i mira que m'esforçava per deixar-ho clar!).

De totes maneres, cal ser optimista perquè sempre hi ha una joventut minoritària que es mobilitza i algú una mica més gran que entra al solc. I cal ser optimista perquè, com he dit al principi, hi ha molta gent al peu del canó fent un treball que sembla de formiguetes, ja que els resultats quasi no es veuen, però jo crec que ens movem i que ens movem en la direcció correcta. Finalment, m'agradaria pensar que això (aquesta mena de batalla) deu ser com el moviment de la Terra, del qual no ens adonem, però que es mou, com deia Galileo: «oppuor si muove».